

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ
ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ

ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ ФАКУЛЬТЕТИ

“Химояга тавсия этилсин”

Ўзбек тили ва адабиёти

факультети декани

И. Азимов ф.ф.н., доц. И. Азимов

“ 06 ” 06 2011 й

5141300- “Қозок тили ва адабиёти” бакалавр таълим йўналиши IV курс
401-гурӯҳ талабаси Мусакулова Сания Турсинбаевнанинг
“Юсуф-Зилиха” ва “Бозйигит” дostonларининг типологик
хусусиятлари”
мавзусида ёзилган

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Илмий раҳбар:

Е. Абдувалитов Е. Абдувалитов
“Қозок тили ва адабиёти”
кафедраси доценти, п.ф.н.

Такризчилар:

Ш. Исаева Ш. Исаева
“Ҳозирги ўзбек адабиёти”
кафедраси доценти, ф.ф.н.

Г. Майлибаева Г. Майлибаева
Бўстонлик тумани
№8- мактаб ўқитувчиси

“Химояга тавсия этилсин”
“Қозок тили ва адабиёти”
кафедраси мудири
п.ф.н., доц. Е. Абдувалитов
“ 4 ” июнь 2011 й

ТОШКЕНТ-2011

Маңууна

Кирише	3
I.1. Функциялардын эбейттиги менен инженердин дастаны жана функциялар сынагы	9
I.2. "Жууш - Бүшкө" дастанынын инженердин	17
I.3. "Бозжит" дастанынын кең - дастаны	31
II. Жоготкондо	59
III. Байдаланыштан эбейттер	66
IV. Соңдук	69

лашлар мунаракилар қадирган
бобоҳо муроида ҳам ўзининг ёр-
қини муроидасини тоган. Мисол учун
Ашшоф Навои бобашу бунёдшин, Руда-
кеш, Абай, Махдумқўли ёки Ғуламқўли
қоби учуз зотлар бунёдшин, улар-
нинг баъзи ўз ишлари билан на-
сраҳат икки даўра оралиғида халқ-
ларни, баъзи бунёд башарият
сараҳатидики даимо мекр-оқибат-
ли, дўст-биродар бўлиб елалла
даъват етгани билеги тиле, он-
батта”¹

Демак, қарақ эдебияти - кели ор-
кенишнинг езу бай’ фикри қарама-
қарши били. Қарақ поэзиясининг
дашот, мақдайот - дашотнинг на-
ржи - неҳметтик мекимен били
қарши эдебияттеғини келишнинг
удуришнинг езу қели мақдот
бар. Он-қарақ ашу эдебияти мен
мақдот поэзиянинг ақалдаш
ақални мақдот, сони, қони ишетиш.
Қарақнинг қарши дашотнинг да,
қаршининг откини қарши тили-

¹ Қаримов И. А. Юрак мавнавет-ен-
шиморе кун.- III.: „Мавнавет“, 2008. - 9-10 б.

миле ерекшеліктерінің, ел-армаған -
ның, сана-салиқаның, шешеттік
бәлмеленен көркем айнаса мұра-
етан қарамағал, түрлене қалың-
тағдың тиканың үміткерінен қа-
зақ қалың дастандарын салысты-
ра дертпен, ағартың арамындағы
ортан қалыңынағы мен ерекше-
ліктеріні таныту-мәдениеті оқиты-
нн білдіреді.

Аққорғанның маңында. Бағанау
кейіні сау, түр, түркі дәуіріндегі
тиканың шотарынағы бағыт сана-
ламын кейіні жер-дастандардың
маңығын мен тілінің кейіні-
лердің ілімдері мен дастаны-
нан, сюжеттік-кампозициялық тү-
рленілістан, көркемдік шешім мен
қалың тарақандағы әлсіз шотар-
ының тарағына бағыт таныта-
ды.

Қазақ өнері мұрагерлерінің
неу тарағының, танымы бағыт-
ның бағыт себебі-қалыңың
танығының, қарамағалың қа-
елеттерінің аса қуатпенен.
Менге қалың тарағы (оғбек, қазақ,
түркінен, түркістан, араб, парса т.б.)

қоғамдар бейя кезінен тараптан ең-
 жеттердің кезіретінің дегенмен
 зор ақыл әрбірдік көркемдік
 ерекшелігінен ұайта жерінен
 дастандар еңбектері мае. Ортаң ең-
 жеттері жемірінің арқау емің
 жерінен дастандар Шығарманың
 маеканың дегені көркемдік үр-
 діе жауапкерсіздіктеріне құрады.
 XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасыр-
 дың басындағы қазақ әдебиеті
 дамуында Ресейдің сарыны басқа-
 ғы жемісі ықпалына қарап өскен
 қаның кітаптары еңбектері қолмен
 атқарды. Жаңа жерінен сарыны
 жемісі құрамындағы қаныңның
 ерекшелігінен ұайта дегені аяғы-
 ның - ұайта еңбектері ең-
 менің де дастандар маекі-нәр-
 білік қолмен атқарды.

Жаңа жерінен маекінен. Шығар-
 маңы маекінен әдебиетінің ең-
 маңы Ж. Рудакінің, Ж. Фурдусінің,
 Ж. Рудакінің лирикалық-дидактика-
 лық еңбектері мен дастандарының
 маекінен-идеялық сарынымен, ең-
 жеттері ізінен жерінен үрдісі
 қазақ соң өнері меріткерлігінен

қоржындардан тапқан байыту.
"Жүйеіп-Золуха" ертегісі кейіпін-
де жеміс әдебиетіндегі көпшілік
ақпараттар тараптан берілген
мағалат. Адамгершілік-ишанарлық
қасиеттері тараптан адамзаттың
ишанарлық идеялар кейіпінде
жарыланған бұл дастан жеміс
қалыптасуының ең сүйікті мек-
тебіміздің қамқорлығында ба-
қаланады.

Шығарманы қалыптасуына келдінен
тараптан "Жүйеіп" дастанының
маңызы - идеялық сарыны, ер-
тегілік-қалыптасуының жемісі
қалыптасуының тараптан
мен ("Жүйеіп" "Жүйеіп-Золуха" т.б.)
үздік. Ақпараттардан келген
қалыптасуының тараптан дастанда
шыншылдықпен шыншылдықпен
өмірдің, қалыптасуының ұлттың ерек-
шелігінен тараптан түсініктілігінен
ерекшеленеді.

"Жүйеіп-Золуха" ертегісі "Жүйеіп-
Золуха" дастанының зерттеуі
қалыптасуының тараптан
дан қалыптасуының ерекшелігі -
ның ертегідегі ерекшелігінен

пона түпкү алында багана -
да.

Формата айтында, карыт фальк-
лор мен жибети мурналар
аркылы чыгарылар чыгыш-
саясийдогу ружма тизбелер
си түрө алында. Ташы-
пону таштар бейт кампнае-
кан коркелдик алау чыгышын
саясий тек кана жуканы кун-
дошунулар аркылы гана орында-
лар. Физ- адреналин - шандо-
лору тизбелер кампнае жерде
даныштыгы эстелик таш.

1.1. Түркі халықтары әдебиеті үй-
ішіңде дәстүрлік және ұлттық

Қазақ әдебиеті тұрсын түркі
халықтарының өз әңгіме арналары -
мен танып байланысты қауыпталып,
дәстүрлік және жатқан байланыспен
ежелден бері. Қазақ және түркі тек-
тес халықтарының табиғи тұрғындары
да, және сөйлеуші мен әдебиетте-
рінен алынған үлгілері де ұлттық-
тан- ұлттық тарихы да тарих-
ки кезеңдерден өткендігі үшін. Шо-
қан Шықанов "Қазақ халық эпосы-
сының түрлері жөнінде" деген зерт-
теуінде поэзияның еркін көптеген ді-
нінің психологиялық естелік үст-
тық- этнографиялық тарихи дерек-
ті сипаты мен байланыста Жа-
лын "Ер Қашық мен Ер Қосай",
"Орақ Батыр", "Едіге", "Қоза Қармен-
Батыр" ету; т.б. және дәстүрлік
ның түркі-қазақ тарихының қор-
некті түрлеріне, әңгіме оқиға-
ларына арналғандықтан байланыс ке-
ле, эпикалық шығармаларда өлең
поэзиясы заңдылығымен жергілікті
жүйені аңғарып шығармалық

баға берген:
"Шешуші жаңа түркі: Әлімбаев қа-
зақпен ішіндегі атқару... тарихатынан,
аңызайдың жаңа құрғын тариха-
тынан шыққан Мәже ақындығы
насихаттан, сайт-санаға дараушы-
лар береді. Мәже ақын үлеші
Жұлдайлы Аббасов сұлтанның жанын-
да баиятында. Осы өлеңдерінің та-
рхыптарының көбісі діни сарында
айтылады. Жауыр шар Сәйт Бай-
тае қатқа ермен, Золықа мен Жү-
сіп махаббатын, Ибраһим өлеңдерін,
т.б. жазған жұрт". Демек, түркі
өрнегісі жұрты құндылықтарының
қазақ топырағында иелік діни та-
рихымен сабақтастында ұлттық ду-
шытанымның келуі, тереңдеуі түркі-
ні аңғарылады.

Ақартушы-ғалым Ахмет Байтұр-
сынұлы "Әдебиет танымдары" (1926)
кітабында қазақ езу өнеріндегі мұ-
рамында "Ауыз әдебиеті", "жазы әде-
биет" салаларына жүргізіліп келе,
қисса-драмаларда "... өлең жазушынан

¹ Ұлжанов Ш. Ш. Жаңа заман. — Ақша-
ты: Жазушы, 1985. — 165 б.

қобилие диндар жүйелері. Бұл жүйе-
лері қазақ тұрмысынан соддер
еше, басқа шұжыттардың ертектері-
ден бағалайды. Ғалым хиссалардың
маңызына қарай екі түрі (илем
діні тарихына және әске тұрғылар
тағылымна арнамаған) белато-
мон, кең тарағандары («Зарқұм», «Сал
сам», «Сейрүм-Мәлік», «Мұса мен Ғарон-
бей», «Жүм-Жүма») оқон Жүсіпбек
Шайхоншаевтың тұрағы пікірлерін
біндірне.

Қазақ ерлерінің жанрының
ішінде кең тараған және үйі түр-
лерінің бірі-дастан. Ағуы әдебиетінің
збәр жанрының пайда болуына
беліні бір дәурдің өзіндік әрежі-
сі-тарихи мондық өмірдің жеңі
болмай қаймайды. Дастанның түр
қалыптандыруы тұрмыс-тұрмыс, қозам-
дың өмірі, жеуметтік салы күресі,
маңызының пен кәсібі жайындағы
идеялармен толық байланысты. Соң-
дай қалып әдебиетінде тасқан
шарықтар ата-бабалармен үй-
паулардың баспан кешкен құрамы-
лар мен қайып дүниетанымы-
ның энциклопедия және ершо-

как народной, классической, так и
устной народной литературы"¹ деп
қисмида тикіі жасайда Бұдан бай-
қайтанышы, дастан жөнінде білген-
бай неше де анықтала тоқ. Жи-
рак жағдайда зерттеушілер оны
ермекшілік жағдайда да оларда
болған оқиғалар суреттеді де, екі-
міден - дастан ермекшілік де, кер-
кем әдебиеті де жаңа деп ұйа-
рып жасайды; ерте, ағуы әзіле
сюжеттерінің әрқайсысы да кер-
етеді.

Дастан термині қарақшы ағуы
әдебиеті жөнінде көптен бейі қол-
данатын келеді. Қарақшы тілінде "дас-
тан" сөзінің мағынасы келу. Алғашы
мәтіндері классикалық әдебиеті пұн-
дақтан ("Ақиқат - Мәдениет", "Қарақшы - Шы-
рған") атапты беле, содан соң
қалың поэзиясында батырлар жа-
ры да ер атамен атайды.
Мірза - поэтика қалыңында тұлғалар
(Бұрша Қорнеи - Байн сөзі) да "дастан"
деген сөзбен атау жөнінде екен.

¹ Жүзүмешев В. М., Закиров К. Ш. Узбекской народ-
ной классической эпос. - М.: Советский писатель, 1978. - 23 с.

Қазақ дастандарына қарағанда, өзбек, түркімен, татар, эдебиятында дастан жанрының көбірек зерттелгендігін, олардың ішкі жанрының түрлерінің жіктелгендігін атап өткеніміз орын. Французия Ф. Музаев, Ф. Саринсахов өзбек халық дастандары: халық мандық дастандар, тарихи дастандар, романшикалық дастандар деп бөледі.

Ал қазақ дастандары үзгісі күн-ке дейін жеткілікті зерттелген жоқ. Тек қана Ө. Әбішев қазақ-еуропа эпосының үш топқа бөлініп қарастырылып, үшінші топқа шөгінген эдебиятымен алуан хикая-дастандарды жатқызды.

(„Сейрек-Мәлік“, „Бозжігіт“, „Жүзін-Золотка“, „Табият-Зухра“, т.б.)

Д. Жаңырақбаев қазақ эпосына сараланып келіп, мәселесіне бөледі: ерменілік эпос, түркі қағанашықтарының мұғалық эпосы, орыс эпосы, маңғаштық эпос, еуро-эпос, шөгінген дастандар.

Демек, қазақтың „Жүзін-Золотка“, „Бозжігіт“ дастандарының түркі тілінде халықтарда бар екендігі аттас дастандармен салыстыра зерттеу-өлшеудің орынды, ұзақ бейнесі мен әдісіне тән үлгісіне ерекшеліктеріне

айында да аса маңызды болууда ие.
Қазақ дастандары туралы көп-
некті зерттеуші-талғандағымыз әр
кезде таңдаулы арасында да, арна-
лы зерттеу субъектінің жауап Муса-
лы, Ш. Ушкенов, А. Баймұхамбетов,
Г. Дюмешкашадзе, С. Сейфуллин, М. Жүзөв,
С. Мұқанов, т.б. Бірақ біздің зерттеу
нормаларымыз басты ерекше "Жүйе-
Золотка" және "Фольклор" дастандары
туралы бұрынғы үшін қазақ зерттеу-
шілері мен сөзбе-сөзінде арна-
лы зерттеушілері Рәс, "Жүйе-Золотка"
дастаны ерте дәуірден келе жат-
қандықтан және тарауы айлағы
Шығыс елдерінің көпшілігіне қатыс-
қандықтан зерттеуші-талғандар
оған ертеден көңіл бөледі. Қорнекті
монғолшаушы талғандар А.К. Савойло-
вичі, А.К. Фарововичі, Е. Жертеветі, т.б.
бұл саладан басшылар әй-міні-
лері кейінгі зерттеушілері үшін үл-
кен маңызға ие болды.
"Ал "Фольклор" дастаны туралы
мүдде қалыптардың біразында кез-
десе де, оның құрамындағы көп-
шілігі хиталқанаға мен ерекше кез-
десетін қайталануында қайта-

I.2. "Жүзін-Тышқа" дастанының
мұқабасы

Қазақ халқының елденеліне, әде-
биетіне Шығыстың иісін оқушы
жері бағалы биілігі. Орта кезең-
ларда пірмен еден зңі қазақ
ауылы әдебиетімен қамтыла ба-
лаған елмен зңби мұрагер
араб, парсы елденелінің оқушы
дүниесінде орыды.
Мұстафа Назаров Бәшкере пен Әзірет
Шығыс арабстандағы сұрдың пенді
ауылы қамтыла ашылғанға де-
мін керуен жолы қауірі Оқиға-
ны Қазақстанның көп жерлерінен
откөндіні кейін елденелілер ке-
міреді. ("Жылы және еңбек" журналы 1961
ж, №4) Әзірет, мұның өзі жоларда
айтылғандай, елденеліліздің кеші-
сі мен біріншісі бағдарлауға е-
керетін жекітінің бірі. Олар кезде
қазақ халқының биілігі "Молу бірі
мыр", "Үнді елінің Жошынолы" мен
"Рамаана" мектебі және жүйі
әдебиет үміткерінен қазақ дастан-
на шығыстың сюжеттері маған
бағалы. Қазақ журналистінің оған

жетпейдигу бији. Еки жарыш мену
 жондан ашаме уакутман бији
 таман соу зернемеи мен ақын
 шаириларда толқандоғым таман ка-
 лықтарда тамсандыған шарты жу-
 қаны азуст бирик - ел ақсу жемесі-
 нің қалықпену сепаме. Биі ақсу-
 доғу амежемнеу екендіні айма ке-
 лін, еноу мауыра жайында Е. З.
 Бертеме бошам деп жауды. "Жест-
 рме емея жызодов беуметемне
 демембо, жауды в семе, етрашмане
 картина жызодатк в рабембо, на ме-
 наоуаеме возмемнеме евободе-
 ме, еме боше етрашмане надемне,
 укаем тюрмен, навои қоовоғу-
 жемемнеи подьем, веі это сде-
 лано сказаные адими уу нек
 жуоуведениі мтежанеуер, катероле
 переживают даме не емолене,
 а емоле тмемемне" ¹

Жүсіп пен Зышка жайында
 ақсу кеуінде XI келіде жасоан
 суеришмнеу іжи екидерімнеу бији АБ-

¹ Бертеме Е. З. Узбеккеи поэт Дурбек и
 ео поэма в поеме Тюркшаман // Альманах
 "Дар Тошкента". — Тошкент, 1944. — С. 166-172.

дамып жаткан Анкари улуу сузбел жазуучулар
 китеби да калып арасына келуу маңы-
 зор. Муну объективни себептери де
 бар. Физдикте, бириккенден, Орта Азия-
 да жазуучулардын улуу пайдасы калып-
 тар менен туура тектес калып-
 тар узак араалык улашканына
 байланыштуу. Бул жагдайлардын алуу
 жеринин кеңинеги, бириккен, кен-
 шенине, тункалыгы туура кел-
 келүү араалыгына жагдай жазуучу.
 Китептерде Орта Азия менен Жазуучу-
 лардын жерлерин араалар тарап
 алышканы келип туура ортосунда
 дамып жатканы менен дин менен кел-
 келүү менен жазуучулардын туура келүүсү-
 жөнү менен жазуучулардын улашканына
 сабагында. Бул, араб калыптарына
 келүүсүнүн ортосунда менен улаш-
 канына улашканында. Анда IX за-
 ндынын бириккен жазуучулардын ба-
 нын көп жерлерде араб багыт-
 тына келүүсү менен келүүсүнүн
 дин менен араб калыптарына
 келүүсүнүн араалыгы менен келүүсүнүн
 жерлеринин калыптары бириккен-
 бириккен менен келүүсүнүн менен келүүсүнүн
 багытында. Бул жагдайлардын келип келүүсүнүн IX-X

касырдан басман пария нини шор-
кеша едхуїр орус алып, меше-
кешник нини жоник амхарда. Му-
кешу копмелен ахон шайхунар-
за ытпашар нинди. Сондокуман да
IX - XIV касырлар араалыгында шотар-
лашардык копмелен пария нинде
жазылган, шарадык калык араалык
парашу дегенде де едхуїр бады. Ши-
кешуїрдык деген жеринде копмелен
нурки нинде калыктар (Орша Азия,
Жууракетан, Кавказ, Вела байындагы)
кешуїрдинде "Жууїр-Золыка" дашман-
кешу баыркы кешуїр бады.

Сонмелен, "Жууїр-Золыка" пария-
бадындагы шотарлашардык ошунда ба-
ны еки баыттын ошунда ашардык
байындагы. Ши-кешуїр, о баыта ашар
нурки жеринде калык араалык калы-
да баытман баытан, Жууїрдинде
биде кудай ашарын, енді биде калы-
кешуїр ашарын, енді биде кудай
ашарын, енді биде калыкешуїр ба-
мын дашман шотарлашардык дини
баыт ешеде ошунда ады. Шиниен,
шотардык ашарындык Жууїр ошун-
калы дини калыкешуїр саналы -
кешуїрдык ("Жууїр", "Жууїр")

зана уаыт кетпей, кышкы эдебием
муриндагы да айланган. Соңура ба-
ыткыа Жуну Си, Раббузо, Дуфуба, Ан-
дашоб шыжарылардын жанын уура
башады.

Жауап уаыт мана екенден ма-
ныма баыт кешен, калып арасы-
на келуу паразан "Фозуеит" муржон-
да Жышкы мен Жыуеити сабырлы-
лык пен муринделик уаыштыгы аф-
кыш муржонна жеминдер деп,
саярды ошуну тубрат муржон.

Сабыр кышкы ич биннес,

Муржонна мур жемнес.

Жышкы менен Жыуеити

Сабыр кышкы керекти.

XIX касырда ошуну суршун жауап,
баш кышкы, ташар эдебиеминдеги ичи
муржондардын бичи, ашуршун ашун
Жышкы муржонна жемин муржон
ошунде ошун муржон "Жыуеит-Жыш-
ка" уаыштыгы бае уаышкына
Жыуеит муржон мен баш кышкына су-
жеттеди.

Жышкы мен кышкы Жыуеит кышкы
жанын,

Шыжары ашуршун кышкы деп сашкы
муржон согу Жышкыны жанын мен,

Золданда он екі көме жапа тарткан
Не үнемі Сурхайтедугу даналары,
Аудеги жарым жерде балалары
"Ұрышты, өмірші, өскені" деп
Жүсіттің уагдай үнемі аталары?¹
Ғарыш қалыңдығы көрнекті атаршы-
мысы, бәлкіі жарымы өбөлмеі Антон-
сарын "Арай бәл, кеді бәлмең Ұрыш-
пенен" деп өмірінде Шығыс қалыңы-
жымы арасында кыс оқи аман сур-
лымы менің Жүсіп пен Золыхаға оқиғік
нәзі бәлме Мәкәлі:

Мақсатта сурелен деп аталыда,
Аттарды адамдарды он назарыда,
Золыха, Жүсіптенен сур өткен
Антонсарын асар ара аталыма²
Жотарыда көрнекілерден Жүсіп пен
Золыха жайындағы ақылдығы ғарыш ақыл-
дарына ертеде пәлме екендігі байқа-
лады. Сонығы үнемі де Шығыс қалыңы-
мағына оқмау менің сәлмемен "Жү-
сіп-Золыха" дәмәлме ғарыш арасында

¹ Сабайыр А. Ғүсә-и Ғозтеіт. — Ғарыш:
"Ғүршіме" бәлме, 1911. 132-б.

² Антонсарын б. Арай бәл, кеді бәлмең Ұрышпенен // Антонсарын б. Ақылдарымыз мен-
таралары. — Алматы: Ғылым. 1994-Ғ. 32 б.

бу аягу эдебени чиллерин жинас-
тыруу мен, аларда жазот аман ки-
тан. Женинде баешуруу мен селге
дагды. Мынчешуу даешандар мен
машакашты эдебени чиллерин жа-
зыу менне алдарды, бу де шотар-
манар жазды. Онуу 1897 жолу джа-
дан заманында баешадан шотуан
"Жуеин-Зюмеха" даешаны - селге мен
думен бу бу. Анан Жуеин мен Зюмеха
сунчашты араб, парса, манар, дубек,
туфку мен мидеринде мен сунчашты мен
манашот, "Жуеин-Зюмеха" даешаны мен
жазыу берешот мен табарды.
Жиздине, Жуеин мен Шайхисламшун-
ноту жазашы шотуан баешуран
"Жуеин-Зюмеха" шотуан мен "кашоту
киманот" деп аман думен селге мен.
Бу ашот мен, "кашоту киманот"
деп бу жот ашоту мен ашот мен кел-
мен менне бар сунчашты мен жаи-
на жазуу менде мен менне менне
да, бешин бу авшот мен менне ано-
мен авшот мен мен баеша да ки-
тан женинде баешадан шотуан.
Селге мен, аягу эдебени мен жазуу
эдебени мен мен менне мен менне
менне менне. Кашоту киманоту мен ашоту.

ертегилерден үчил-таткайттың элементтер, эпизодтар, образдар мен мотивтердің кездесуі; үчил-таткайттың тарихи негизі әлсіз элементтерімен арааластырылуы - заңды құбылыс. Аңыз әдебиетінде шындыққа жақын бағытпен алып, "қалың кітаптардан бастандап шығатын соңғы нұсқаның ең соңғы нұсқасына" келетіндігі белгіленген.

Осы элементтерді "Жүсіп-Золотаянның" сюжеттік құрылымынан, көркемдік негіздерінен келтірілгені. Оның үстіне қалың кітаптардағы негізгі оқиғаның басталуы мен аяқталуы да жақын нұсқадағы негізгі оқиғаның негізінде қарастырылып келеді, бірақ қарастырылып келеді, бірақ қарастырылып келеді. "Жүсіп-Золотаянның" жанрына сәйкесінше оның ерекшелігі.

Ж. Шайкышевтің дәстүрлі әңгімесінде аңыздардың көпшілігіне арналған кітаптың дәстүрлі нұсқасы соғысқа барып, содан кейін барып Жүсіп оқиғасын баяндайды. Біз соғысқа барып оқиғаны дәстүрлі әңгіменің негізінде аңыздардың ерекшелігіне сәйкесінше баяндаймыз.

башта партиядан. Сүйлөшкөн деген
адабиятына үчүн ошон сондогундай,
Жүзүмдүк жашы 40 жашы менен зо-
лика, акыры дегенге жетеді. (Жаза
тоолондогу "Кыргыздын элге жөнү
тедү, "Ер Тосмонта" - "Кенжетай")¹ Де-
мек, дастандагы эшикка бейнесі
мен эдебетіне ортук классикалык
бейнесумен садалган.

Жүзүмдүк Шайхунуменен келіп -
керелдигі сүзүк бейнесі сүзүк -
тезде менен дастандагынын келіп -
теу үзүлүсү менен бирге үзү-
лүк келет. "Жаза алуу эдебеті -
тезде дегені жануулар бейнесі
найдананбай, табияттагы зат - жат-
данларды үзүлүсү менен шектелет.
Анын Шайхуну менен классикалык поэ-
зиясында таалайлык, сүзүлүсү менен
сүйөт, аны менен теңдеу кел-
түрөк найдананган.

Жүзүмдүк анын башка келіп келеті-
ні менен сөзүк жаза дастандагы мен
башы менен келетіні дегені менен үзү-
лүк сөзүк жасалган.

¹ Жураубаева А. Шайхуну кысса -
дастандагы. - Алматы: Рауан 1991 - 81б

Башырыгы поэма унаыда кейін-
кермеждің бейнәле пәлеи асы қа-
меттежді кәре бәладә. Адаудың,
зәидік, мейжіледілік, башырыгы, ерме-
жетілік, сабырлылыгы, үзге бәжікми-
ей, махаббатқа мұрақушылыгы, т.б.
бәжі де қаның ыдылағаның маң-
ғын жақуың. "Жүйін-Зәиша" дәс-
паның басы кейіңкежі Жүйін-
ақыда, сабырға, поэзия, мейжіледі,
қаныңға қаныңға, ішкі дүниесі ма-
ға, ағаме жән. Жүйін образ-қаның-
ны сүздіңнен сәбиерлілігі мей
жетіңде қың мұрағы бейнесі. Де-
лек, дәшандар Жүйін бейнесі ба-
пұрағы жәһандар Аппалле, Жүйін-
ланды сипатпағымен кейбір жетің-
де қыңкей келеді; Зәиша жәһінде
де ағын айтыға бәладә. Ои-ағаме
метті, кірмекез маға махаббатқа
көкелен сүздіңнен сүздіңнен мән жән
сүздіңнен сәи келен, сүйеміне қоса-
мұ қың қыңқылың кәре де по-
зіледілік танытаның қыңдың образы.
Дәшандар Жүйінаның қаныңның
жәһандар қыңдар бейнесін адыр-
келу екенділік айна кейін Ш.Бә-
баева: "Б дәшане образы Жүйін. соң-

дан ног билишим и в етими
шенимо казахских миро-этических
произведений"¹ - дейди.

Көне дәурден бәрі сан кәсіпкерлер ор-
келгеннен өмір келе жатқан "Жүзін-
Зомека" драмасы - өткен дәуір ең жақсы
решінде де, көркемдігі мен идеялық
жағында да, маңызы жағы. Бүгін күндер-
ге көркемдік ақын-жазушылардың
да назар аудартып, өздері өмір сүр-
ген дәуірдің әлеметтік - қоралы
мәніне пәнәтә алашындығын шығар-
малар жазғандарын тейін елес. Бүг-
үндері қазақстанда В.Темір, Ш. Мамыров,
И. Көкшешті өмір өмір сүрген. Соңғы
жағдайда "Жүзін-Зомека" драмасын ке-
ңірінде өзбек ақыны Р. Бобожон "Жү-
зін пен Зомека" еке ата-інілері жас-
тандары"² атта өткізілген жұмыс
теңеу сарынан драманың шығар-
ма жағы. Мұны бәрі алашын
жаны Е.Э. Буртеев айтып берген, Жү-

¹ Стамбаева Ш.Ж. Казахская литература
и Восток. - Ашхабад: Наука, 1982. - 101 б.

² Бобожон Р. Юзур ва Зумайхо ёни ата-
инилар адовати. Драматик поэма. -
Институт . 1981. - 233 б.

еін оқушының өмірін екендігін көр-
етеді.

1.3 "Бозтегіім" дастанының шекарасы

Түркі халықтарының көбіне ертеден ұранып отырған жеріміз бізге - "Бозтегіім". Түркілік шығармаларымыздың арасында кең маңай кешкен, "Бозтегіім" дастаны қазақ, өзбек, қырым, татар, башқұрт, ұйғыр халықтарымыздың ауыл әдебиетінде кездеседі.

Қазақ халқының мәңгі шекарасында ертеден келе жатқан басып кешкен "Бозтегіім" шекарасы ел арасында ауылда маңайдан бізге "Қазақ" маңайымыз келіп бізге жетіп келе басып келе жатыр. Қазақстан Республикасының Ғылым Академиясының Орталық ғылыми кітапханасында "Бозтегіім" кітабымыз 1881, 1893, 1896, 1901, 1911 жылдары басылып шыққан.

"Бозтегіім" шекарасының негізін қалаушы бізге ермәкшілік шекарасының докторы В.Ф. Дүкенбаев шекарасының қазақша үш варианты бар екенін көрсетті.² Шекарасы

¹ Қазақ ССР Ғылым Академиясының басып шығаруы № 690, 1985, 46, 233, 399, 2233; ДФ 261; ДФ 508;

² Дүкенбаев В. Қазақ халқының шекарасы - этнография. - Алматы: Ғылым, 1973 - 22 б.

Ермежек жарык хорек кыргыздардын
б'жи - 1870 ж кыргыздар, автор В.В. Радиов пи-
нат ошине "Журик кайнамада" жазылат у-
керекине "III" бөлүмүнө кирет. Бул бөлүмүнө
кыргыз автор ошине кара ошине берилген
кыргыз мекенине ошине: "Ура маха-
жар барганда "Журик" дегенде б'жиза-
тар кырк едиле. Бул кытап жарык
жарыккан еди, кыргыз көп жерге экен, со-
зи мунда экен. Жеринин автор "Жури-
к" экен, кыргыз автор карама
екен. Жеринин деп жарык едик. Жер
кыргыз автор ошине экен. Бул кытап-
тар жарыккан кыргыз башка. Ошине
кыргыз кыргыз башка "Журик" кыта-
бын 1842 жылы жарык едик, кыргыз -
кыргыз "Журик" кытабы б'жи ошине
кыргыз жарыккан деп себеп, ошине
жарык. Бул мунда кыргыз -
кыргыз кыргыз ошине деп, кытаптар
ошине жарыккан кыргыз бар".¹ Жа-
дымы В.В. Радиовтун жарыккан
кыргыз берилген ошине мекенине
ошине "Журик" кытабын жарык автор -

¹ Радиов В.В. Кыргыз тарыхый кыргыздар
кыргыз кыргыз, кыргыздар В.В. Радиов и
Дуңгаркыш стени. Кыргыз тарыхы - сп., 1870.-340б.

доку екі түрлі шекараны жауапдо-
рык ауыртады.

"Фозтеит" жиналына тигілігі
таңдау жасаған зерттеуші: Фа-
бах Жілуашов: "Бұған қарағанда,
бүге автордан бұрын да "Фозте-
ит" атты кітап баянға тү-
сейді. Ол басқа шекара ма, қайтараба
ма, ол араар мүйіс елсе" Оқи
жиналы екі вариантпен (қара
сыз араар және түрлі айтумен)
жауап. В.В. Радов "Шилеріне кірі-
ні екі айтумен жауаптан соңғы
варианты" ¹ деп дұрыс пайымдау
жасаған. Әкіміне орай жауаптан
ауытқы 1842 жылы жауапты ден
"Фозтеит" жиналы шекара рес-
ме оған кейі баян Чара қам-
еінде қордік ден "Фозтеит" дәс-
тань екеді де қайі қолыма
Белгісіз.

XIX жауапты алу шешінде жа-
заушы Ақылбек, Сабалыца, Жүсіпбек
Шайқалишевты, шәді Жүсіпов, Мұ-

¹ Жілуашов Ф. XIX жауапты екінен
жауаптан қарау жобаны тигі.-
Алматы: Жалын, 1982. - 29б.

некей камашинов, Ондияца Лукашешеджа-
мулар шекунга биринше ахундажар
бай еривеюф мотешаандарга кеизин-
де шонаин тикалеюгу мотариншаф
жаздар, эи илеинде айтомон теф-
индерин озинше еуден баешеджа.

Шотариншаешекунга пен жешеджа ал-
тон кулеа жазунг бириниш
Ахунбек Сабаеуев "Фознини" хис-
саеон 1910 жонин август, 1911 жон-
ин Кузанда баешеджа. Даешан
мушамаи ашукен жазунган, "Жи-
натини" килеи 87 бет, ашук жон-
ин - 2588

Калонг ашук эдебетинде, эише
ертениер мен жонини тефшафда
неце жие кездесин, еуванонг байла-
монг мен дашукта етинин шили-
зини какаринандар экеминини куз-
гаушаси инеттее кузмет ашукара-
монг ткеидинг бижи ренинде куш-
даешаджа. Биреке баешаи- ашук дшешф-
и ашуканган неце козу мотешаин
"Жуеин- Зилека", "Сириниш", "Муш-
онг- зарини", "Шавир- Зуржа", "Фозни-
ин", "Ашук- Шибек", "Маунаи ешиз"
шекунга теф- даешандарини бажинде

кездештирүү. Москва "Трагедия - Звезда"
 драмасында Трагедия түрүндө дүш-
 пандардын коңу, Звезданын түрүн-
 да Трагедия коңу т.б. Кездешти "Кызы
 Жибек" жеринде Трагедияны Антиса-
 йондан келип кайтып кезинде
 Жибек жайып, түр коңу, "Мүр-
 сы - Заманга" Трагедияны баала-
 йа кездештирүү түрү аркылы би-
 леди. Заманга та кай түрүн баала
 жактан түр коңу.
 Түр коңу мотиви баалайып
 жеринде да кездешти. "Жубоюнда
 баалайып жеринде "Жубоюнда оңуну
 келип Антиса йондон келип келип-
 келип түрү аркылы биле, "Ана-
 лог" жеринде Трагедияны кан Ан-
 тиса йондон келип келип коңу-
 келип түрүн антиса йондон.
 Түр коңу мотиви ершилер-
 ден да келип келип келип. Булган
 мотиви жеринде "Жубоюнда баалайып
 келип антиса йондон, "Аналог" коңу-
 ден, "Баалайып түрү", "Трагедия" т.б.
 кездештирүү баалайып.
 Түр коңу мотиви келип келип
 ден келип келип келип келип келип.

1 "Трагедия ершилер" III том -
 Антиса йондон, 1964.

Ногай каамау тугун "Авдун-Сам-
 танда" ¹ амаа баалаамау олеми
 турунде кереги. Ан карауамау -
 нуку "Фурку туру" дамаамау
 Ареман турунде турунде по-
 жу'н ери'н карада т.с.с. Амау-
 да турунде шотармаамау кереги.
 и' мен курумаамау еремаамау
 карау турунде бериле кереги, эди-
 си мен амаамау турунде
 турунде баама кереги.
 "Фозми'ттеи" омаа баалаамау-
 са турунде турунде, каамау
 би'н-би'н турунде кереги каамау
 баау дамаамау баамау баамау-
 маамау баа. Маамау каамау маамау-
 маамау амаа эремаамау еремаамау
 карауамау кере каамау да-
 маамау маамау би'н-турунде
 маамау баамау, са дамаамау саамау
 би'н са маамау маамау да-
 маамау баалаамау турунде амаа-
 карау маамау. Турунде каамау да-
 маамау амаамау маамау маамау
 маамау маамау курумаамау турунде
 маамау каамау маамау дамаамау-
 маамау маамау маамау маамау.

¹ Ногай каамау маамау. - М:
 Маамау, 1969. - 2168

айта келип, академик В.М. Жир-
 мунени мен билим оубек ерсеви-
 лорин тамини Х. Закировтар:
 "Любовь почна берда воуникает
 заочно, доковони образи оведе-
 ван ердизи урсе. Чаше бер-
 да еубецие впервое вепречанот-
 се в еубовнан ене, которми они
 видет одновременно аще не знаю
 друг друга" - деп ене оромиди му-
 шиндеу таватан.

"Бозтеит" дашанандан "Бара-
 ман пен Бозтеит би'и- би'и
 му'инде коти'и тамону бама да,
 оуига кели'инде олар оу ба-
 хоттарин уми'и куте'и, ер'ени
 уми'и бай'олутан да, мансатман
 да бае паршук аеме парш
 байандолутарин байндамада.

Дашаннигу бар'олу вариант-
 таринда Бозтеит пен досе
 узак мане му'ин тамана те-
 меги. Би'рау тамадан оуитане
 ефреттеуде олар оуара оуемеле-
 неги. Радиов ертининде еки пейит
 тамадан чикен чиде ошрамон

1. Жирмунени В.М., Закиров Х.Ф.
 Узбекени народни уайнесни
 тас. - М: ОГУЗ. Ташкикудат, 1978. - 333б.

Бір абулга емені беріп келеді.
Абул бұлардың кім екенін, кімді
ізден туғандықын үш күн бұ-
рын түсінде көрмені айтады.
Ал, Абулден варианттарда - оубек,
пашар, қосай туғандықтарда түс
көрсетіп Фортітінің өзі бөледі.
Оған түсінде бір ақ шашпа-
лар (енді біріңде ақсақанды)
кісі менің менің, " Олар қашаған
шоқпай" іздену тарихында мада-
сың! " - дейді. Абул әдебиеті кейін-
келерінің бастан көрсетіп болып
сүрметтешік ақсақал туғанды
С. Қасқабасов " Ертек пен тоқшыны
сөзестік тұлғалары " деген зерт-
теуінде: " Абул пен ақсақанды
көрсетіп қарау тарихында ко-
біне - көп қарағандықтардың қиын-
ған кезінде бастан көрсетіп
мей" ¹ деп дүрде негізгі ма-
салады.

" Фортіті " негізгі бастан
варианттарда " Қарашай еф-
федер негізі, екі мада ар-
қан тар- тар айтып қор-
ғанды қор негізі. Абул әдебиеті

¹ " Абул тарихының тұлғалары
- Алматы: Жолы, 1981. 252 б.

де келизи кабарман козубен би-
 ле болотом кыргыз козу моти-
 би аялдар дасеури салтыда
 айкандыган. Рашкыф жемеленде
 тежелу из чапдыган зерттеу-
 ми ташыдагы В. М. Жирмунский
 мен К. Зарифовтар бци мотив-
 тини шоткештиги жемге кыркы-
 ган дастандардагы орыск
 аялтай келин: "Героиню-царев-
 ну ми пери орыскелот е
 прымушкица - работни ("камынар-
 камызактар - Ж. Т) в соответ-
 вии с реальными обочами ере-
 дамынотк дворов. "Умно их тра-
 диционны - кайсе вело сорок..."
 Жалпы "Бозжиит" дастаны
 кейбири орысчалар мен мардайт-
 на карай караушы етеми
 мфо-эпостарымен, аман айт-
 ханда, орысчы орысчалары
 шоткештиги "Рашко-Жуветтасар" деп
 корсеткен "Жозо Корнеш - Баян су-
 лу" кергелен учура. Бци учура-
 ментини мотамардан керге бо-
 ладн. Бирикшиден, "Бозжиит" да-

4. Жирмунский В. М., Зарифов К. Б. Ы-
 бемеси нарядной уралскый эпос. -
 М: ОГИЗ Гослитиздат 1978. 346-347 б.б.

қарады. Осындағы Ғошкіітшінің туған
мекенін, ата ескі анасын
есіне алып ең қараңғы эпосшының
шоқармаларында бастан қараңғы-
манмен елін, жерін, кеңірек са-
тырменен ұрпақ. Эпосшының қараңғы-
манмен туған елін, жерін, кеңі-
рек сағыныс елшісінің қалың
дастандарында да кездесетіндігін
байқаймыз. Мысалы:

Ғошкіітшінің:

Туған жері, ата анам ескі мерси,
Атады қан арнаса көзден тасып
[А. 385-5]

ден қатты қайғырған жұбаныс-
дының ел-жерімен таудың
маңыт жеткендігін мерсі арқа-
лар біліп, туған-турағандары-
ның қашық халық Ашшағұлдың
қасында кешкіне қабұлғаеу со-
ның қашықпен арнаса, үнде.
Қарақшының эпосы жұба-
ландының бұл кейініне сүйіліп:

Ашшағұл еңі ерлігі,
Ел-жерімен саятқом,
Оқи-оқи-темады,-

ден сұрметтейді.

Бір мекені, шоқарма қорсақ-
келіңдері "Ғошкіітшінің". қарақ

тада.
Анаң да етпейтін менің бiр
оқуыма назар аударармын. Жоукейт-
ті айтқанда бағам бағам қолы-
мен шабада. Сонда жемдетпейтін қол-
ымыз отпейді. Жоукейт енді ақи-
мен құтқылмаған біліп: "Табаным-
ның астында ашыған (бiрінде
қармақ) бар, сонымен шабадада!
- дейді. Бұл мотев Радиов жина-
ған "Жоу Жоржетте" Жоукейт
атамыңа бағам, қолымен шаба
да отпейтін, отан (Жаңа) жи-
ітке Жоу оқ қолымен қолы-
мен сарындае".

Арамың бiр еңдеуің
білімің сүйіп, Жоукейтті ізден жет-
кіп маң қымын шығар. Жоу ке-
рең жоқтап қолымен ең-
жай зар еңдейді:

Жоу кең бағам,
Жоу оқ жоу екен?
Жоу кең Жоукейт,
Жоу еңде жоу шығар.

↳ Радиов В.В. Жоу Жоржет // Ради-
ов В.В. Арамың нағызды мифа-
тың северных тюркских менен 2. 1986-1068.

Жошкыя кешіп келіңизди,
Жуулангы деп іздеди.
Жуулараның жууымы
Жуу айында жою шыар? [А. 4038]

деген жуудың зарына майда шыар-
тан бір адам жауап қайта-
лган, Жууменің біреуі дүниедегі
өткендікің білдіреді. Осы жууод
даешаның барлық варианттары-
да кездескеннен ара-неңге еш-
қандай айырмашылық жою емес.
Осы даешаның Рагуев варианты-
да торы күшік маңдығы маңы
қандағында. Жаңа варианты-
да күшік, егер, күші айтыла-
нымен егер қалып қойды. Жуу-
дан біз даешаның баешаның
жауап вариантында торы кү-
шік маңдығы екіма-еки қанда-
ныжаның көрелің.

Даешаның Жууашан еңу-
дығы традициялық маңдығы Жуу-
шығының сюжетке қуғынған "Ро-
мо мен Жууытто" және шыар-
шының сюжет кейінде күңда-
ған "Күші-Менке" және "Жау-
қад-Шығын" жууашаның бае-
шы күшік образдарының аяныш-

кин және төмен откізгені де-
ік теуімау әйткенмен, Алу қи
төсімің (1916 т. нұсқа) немереі қай-
төе болғанда бәік теуімау -
ном қорен.

Радиов вариантинда қайтоси
ана жарықты арақотанда бәі -
сіз автордың үе теуі кіман
шотарит еңуды адағдарды қой-
ік бау маусатом қоздәені,
кімантың қибрат үеін теуі -
ғандық, кіман оғот, қибрат со-
зін үе етеке күрәди қаме -
қампаған әлеңі берілен. Бұл
ғашантың бәеқа күсқарағанда
қоздәенігі.

"Бозтегіт" ғашантың теуі
күсқарағаның әлқамеуінде да оу-
шәені бар. Қозаі варианти
анақтың Бозтегітті теуіма-
уымен әлқамеуы. Радиов ва-
риантте қолменен бамаем теуі-
ман, одан үеінек үзін, еміне
қайтоси арақотмен бінеді.

"Қазақның" "Бозтегіт" ғаша-
нот авторының шотариты ғаш-
пандық дәнүрне, соқты ілік -
де "Тарих-Зұрат" қойы әу-
ғашантың өзінен өзі теуікімі.
Әбәбі, XIX тәуірдің соғы мен

XX таарыгдын бая кезиндеги заманашы-
 канын дастандардын маанай-
 дын махаббат үчүн кыялы
 би дүйүгүн отбасын келе келе
 сөөк үчүн келеди. Бул жерде
 уазаң акындары үчүн шаббат
 уазаң башот аял канын
 аракетте айтылат келе маанай
 Шыны дастандарынын уазаң
 бериле аял мен бир дүйүгүн сү-
 жеттерге өзүндүк шотарыларда
 мауду. Ошонун кезинде фа-
 заңшанда маудулар жатынан
 маанайдын махаббат маанай-
 уазаңы, канын башыларга
 нын ерик кыялынын, маанай-
 барлар тарихын т.т. сүжет-
 тейин канын кыялдары, сү-
 жөк белили дүйүгүдө уазаңынын
 мауду сөзбеленини уазаңта-
 сунга жер етти. Ошун кыял-
 ды маудулар өзбек сөзбелени-
 кен маанай акындары В. А.
 Абдуллаев билеи дүйүгү: "Шу
 билеи бир кыял ераш-
 кан достондары кыялдан кы-
 лынды, маанай ва адилет
 толондон итоблеи шыланды!
 шундай заманда отураи адабият
 кыял адабияттын бир-бирине

кашбарчае боғловчи „калеу китобча-
 жи“ деб атаман асарлар цик-
 ли вужудга келиди” — дийди. Та-
 лее мундай „калеу китобча-
 жи“ оубек, қарақ, қарақашақ,
 түркмен эдеблеттегинде XVII-XIX
 замигда пайда беледи деп қорейи-
 ди. Оубек эдеблетининг билеги соз
 елин ошроган дастанлар мардо-
 жи, биздине, қарақ ерелькешро-
 нолу тои муридлер „Фозилит“
 дастанинда да кездеди. О бае-
 та аурума шотаромет, едан
 китан күйине кошп, талмай
 ақшадардану келгине қашет,
 қашта оуделин ошроган „Фоз-
 илиттин“ пайда беледи да „ка-
 леу китобчажининг“ ошамлар
 қилегиининг мурулеи сол келеди.
 Шотаринда айшотандардан
 шотаромет қоромонди; „Фозилит“
 дастаны XIX-XIX замирдану билеини
 маршомеа дейини кезинде ошам
 аурума айшомет келиди де, ке-

† Абдушаев В. А. Оубек адабейини
 тарихи. — Иккинчи китоб — Тошкент:
 Оубекештан, 1980. — 32 б.

иш куштауба күйне кошкен. Дас-
 танному и арабидатар куш-
 таубасы баена бетинде В. Раг-
 лов "ишкураманды" (1870 ж) ма-
 жмеланот шотун да, бцлардогу
 ози эри ашынны тапканмен
 таууриет дастанному ишафра-
 ерменому баеишидарынны шотуо-
 на келиу багдо. Дзи сел шену-
 ты китаттар калонунны су-
 ишти ишаршасена айнаидо.
 Оиткен "Фозуиет" дастанному
 муфрешенны крашонашардаты хай-
 шонунтардо шечметтик теше муф-
 шонному сашт бешери ашоту ко-
 финеги, калонунны муфрешенны шеч-
 меттик крашонашардаты эдилет-
 ешудиктеме, шечудиктеме, бешик пен
 байному шешеринен агаи болуо-
 на сизашу таууздоту эрешет-
 терине карешонот, ошан дшен
 парашонот бешешенен.
 Ви арабидатар парашан
 шотонному шешене кушкан ашоту
 эдебени чешерин эри ашоту
 ошени ашидоту зертшанашан
 ошени, курашу калонунны муф-
 шонному. сашшешен, читшоту эрек-

шеңберімен, баиланғысыз та-
қарып айтып. Қазақ ақын-
дарының осындағы шығармаларының шығар-
ғандарының дәстүріне сәйкес ме-
жізесі мен шеңберімен танып
қана қоймай, қазақ фольклор
үлгілеріне шығармаларының пайда-
лана алатын, оқушының ти-
касты жаңы жаңа түрдегі -
ларымен байланып. Олар Шығыс
қазақтарының әдеби дәстүрінің
қазақ халқы арасындағы шы-
ғармаларындағы ұлттық ерекше-
ліктерімен үйлестіре ады. Жігіс,
мына "Бозжол" драмасының
сюжетын, идеясын т.б. жаңа жаңа-
нан дәстүріне мына "Бозжол
жолы - Биле сүйен" ұлымын
және оның соңы еткі. Олар арасында
"Бозжол" драмасындағы қазақ-
тың әдеби, түрлі-түрлі бел-
гілерімен келісіп әлемдік
поэзиясыз. Мәселен, Бозжолдың
қолы мен жаңа бұлдыр-
қанда, жаңамен әлемнің ізден-
ісінің айтып арасында:
Жүзі мен келіп боздады,
Жаңа мен оның жаңа шығар.

Атама козди Бозтекиит,
 Бу айында жоку шотар?²
 Мамыра кешин кесилейди,
 Азизимизде жоку шотар?
 Азизим козди Бозтекиит,
 Бу айында жоку шотар?²
 Силер кешин мону жейди,
 Бузайы оному жоку шотар?²
 Бузай козди Бозтекиит,
 Бу айында жоку шотар?²
 Арастар кешин манурайдир,
 Азизим оному жоку шотар?²
 Араза козди Бозтекиит,
 Бу айында жоку шотар?²

диги.

Бу урпиден коренимиздей, кызыл
 дону сүйлөмүн жоготуурандылар,
 сүзгөн кыргыздиги, жан сүйлөмүнү
 бейнешеге карап калып поэзия-
 ымызга пайдасыз болгон, аны поэзия
 түрүнөн ала дастан кыргыздын поэзия-
 ымызга караган. Кыргыз поэзиясында ка-
 тарманымдын ички сүйлөмүн аны урпа-
 ымызга жакындарымызга урпагымызга, сүз-
 гөн сүйлөмү - жөнү келген кыргыздын
 дүйнөсүн, көп заманга дейин поэзия тү-
 рүнөн ала дастан кыргыздын поэзия-
 ымызга жакындарымызга башка-

ноңу еркелетері нешес бамаар -
нан айырмалан перленері, төм-
қоңоңу (беленің) қайдоңу неше
сөзүдоңу кері белені де кері -
шікті.

Дарманноңу бамаар ұнамадоңу
қарамаңдарыноңу бірі - Бозтеңіт
образон автор шебер де на-
вомадоңу етін сүжеттеі аман.
Бозтеңіттеің мінеу - қуқы, іс -
зжеттеі, сүргеніне қасиет мо-
ноңдотар қорен аман - қореніноңу -
таң, бақоттар өмір сүрер үшін
маман қимолеттеі - бірі
өмір мондоңотан пертан. Оң
ман - маңыра теңімен сөм
қыта джеттеіне көмегімен.
теңі мама қам маман,
оңу оңот, оң керінең айдондоңу
қошарыра аманашы бауға ма-
жардоңу.

Бозтеңіт қандоңу қуқы
өмір сүрден белін персінде
қорен қарамаашы ізден ма-
бу үшін қандай қалғешке де
мондоңу бамаар қорен санаф-
та мондоңу. Оң керінен Зоме-
кадаң' аман қамоңу баудоңу маң-
сам етеді. Оң маңымен кездескен
перде Бозтеңіт қоңуға:

Шонда муфиди су таппай,
 Коп халифтин коремени.
 Маи бамауиел би таппай,
 Фирт жери бадр жайында,
 Жауфран баиот муфиди мен.
 Дарие келип, мау сеип,
 Коремени кориди мен.
 Фабандарони айомот,
 Фандарони сайомот,
 Би сеп чийк муфиди мен

[А. 360-б], - дейди.

Фозулийн шок сунисенилик-
 ти, адамдар арабстанда шонайт
 махаббатта жогору чешайды. Жа-
 фаванга деген онин зармекер мен
 сунисенилик бармек жерден де
 армек санайды. Фозулийн би сеп
 те чийтсиздикке айомбайды. Ви
 кемелекте адам, маза махаббат
 чийн крмекен жасар маусам-
 кону ошондо атомона сенимен ча-
 дайды.

Таиону дастан Фозулийнни
 озиндик сепмен мен урмекеттеги
 мен дербес кучта ешип сунисе-
 мен. Окону байона эри дастан
 кейинкери, эри баиермону эпос ча-
 жарманона мен чакеттер бар.
 Су аудмекен - ай Жауфр шектор
 жасаманман трийн - тсрбие аиот,

еанаасон баураган озекши мхелле-
 лер даешандарда мермантан.
 шонкешонку массикашонку эдебиеши'н-
 де нацирашоту калтееен сан ош-
 уан нцсцаларшен мермантан сю-
 пентмериди'ку уауаку эдебиеши' куч-
 рашона коркешши' ашондар аршор-
 ел ешеш чинтешоту сөз өнери'
 уауокаашон байотта нцсши'.
 Кашонку даешандарин жем эде-
 биешиндги' массикашонку чиди'шериди'
 жашкашотра даешоттор. Адашдардинз
 ошара ери'енешши'и' елен нцршешеш-
 шоту - жешешти'к уарши - уашонас-
 таршот романтикашонку жеше жеша -
 местик коркешди'к эди'шер нцршешеш-
 шоту мен мермантан даешандар
 ошери' шондоржонку коркешди'к - эс-
 пентикашонку башешон чинтешотра
 чинтешотра нцсши'. Бци - сөз өнери'
 шотаршешешеш даешонку чиди'к-
 е'з жорашешешеш коркешди'к эс-
 нцр таржашешешеш.

Жуураагы

Жуураагы мезгилдери мен эдебиятынын
тарыхында XIX ыраагы эрине орон
ошодо. Жуураагынан эне эринеми
поздун, ошундагы кубулуштарга -
ныгуу кышыкты керек кыткысында
буу эринеми жана мезгилдери, ма-
жураларында эне мезгилдери
энеми ошундагы баада. Буу жа-
загына кышыкты эринеми ошундагы
керек эринеми жана кышыкты,
сонундан биринеми эринеми-
сона да эринеми. Жуураагы эде-
биятына кышыкты баада, эринеми-
жаа арнама эринеми кышыкты;
ошунда кышыкты эдебияты кышыкты-
ны. Сонундан биринеми эринеми
ошунда ошундагы баада. Буу кышыкты
жуураагы мезгилдери Европа мезгилдери-
ни мен эдебияты мен мезгилдери баада-
лашыкты баада. мезгилдери эдебияты
эне эринеми ошунда ошундагы
поздуну керек керектеми керектеми.
Жуураагынын У. А. Жуураагы ма
"Буу кышыктынын эринеми
керектеми кышыкты кышыкты,
эринеми кышыкты кышыкты, до-

но ва амбашта Сактле бунб аша-
 ме урун боғи ку ва милокметла-
 Ҷимилзи сасраббар таётан мамилу
 бу боғада мавнави тарбше маса-
 ласа кел мубхасу, бериее ака-
 ммет каб таде. Анар бу бу
 боғада хушеҗилек ва сеуириши-
 мези, уршмет ва мавсулетишизу-
 ми ифротек, бу ута мукеш
 шми уш хаша, узибуоуриликка
 ифтиришан ва уардан оукуланган
 мавнавиетишиудан, тарихи хоши-
 җашудан амерашиб, охири-субот-
 да узиши ишман узиба-
 шарш таракуеет иушидан ченка
 мизиб қашетишизу мизикен" ¹ ден
 еди.

XIX асрда Қарақумда суздау-
 ен, Нишани, Науан ешеутир Шонке
 мекемтеҗини менаҗиланар Чиди,
 Цан, Араб кеше Орта Аше дастан-
 даҗер кеҗиен нарадн. Қарау ақон-
 даҗер хашу арасида кеҗиен
 мамилане дастандарда кезиҗа у-
 нсилен қашта оуден, кинан ешир бас-

¹ Қаримов И. А. Юрак мавнавиет -
 мимилане ку, - II.: Мавнавиет, 2008. - 48.

дүйнениң эр ирмәктеринде көпчүлүк
ишчилер маңында шотландиядагы
жарылыш келип, «Фортити-
лит» мен ишчилер камалыш
арасында гана жаралган. Мисалы,
узбек, татар, кыргыз, башкылар
мене урматта.

Узбектин «Фортити» дастаны
басма камалыштын өзгөчө
дастандарынын маңызын урмат.
Экинчи дастаны узбек белем-
де узбек камалышын ишчилер бей-
мелин саткын мен өлкөсү
ишчилер мен урматта.

«Сонунда «Күрөң-Ташка» мен
«Фортити», «Ишчилер-Ишчилер» дастан-
дары узбек өлкөсү мен эбелени-
ниң барыш урматта көрүнүш ка-
малыштын маңызын узбек ма-
ны баалаганын бир-бирине жерин
ишчилер дастан келиптин көрө-
меді. Бир-биринин мен камалыш
адамдардын өлкөсү мен маңы-
ны, эбелени эбелени оңтондо-
малыштын көрүнүш. Узбек соң өлкө-
сүнүн маңында мен камалыш
өлкөсү мен эбелени ишчилер-
мен эбелени, өлкөсү мен

мардон (мардон, еде, сюкет, т.б.)
сарман қарамағай да қазіңі ма-
ца шешеді Қарақешанниң емен-
кеттік бағдарлағалар муқамнағай
қатарында айқондағай. Емен қа-
лау мардонниң ерелікниң мен әдебени
муқамнағай арнаған ешандық тәне
шешедің зерттеулер [161-226] де те-
ліі ретінде үзілген кешенің із-
деністері тамақтанған мақсатта.
Фольклор мен әдебиет дендрология по-
жеткен тәртіптан қашық дәс-
тағайлар ақпанда шотландиялық
арқоның маца үрпақтарының қа-
бағдарына үздіктей үрпақтан кеш-
ді. Бұл үздік Қарақешанниң ма-
ца тарихымен бірге бағаларға
қараа береді. Бұл-соң өнерінің итү-
лік таяғ.

- муҳимтежин маъраж Ч. Субханбердина.
- Алматы: Жауһар, 1979 - 472 б.
10. Жирмухенин В. М., Зарисов Х. Ғи
Ўзбекенин нардоний перонченин эпос.
- М.: ОГНЗҒи Ғоситиздат, 1978. - 519 с.
11. Жирмухенин В. М. Ғилоренин перон-
ченин эпос. - М.: Наука, 1974 с. 727
12. Жемтебаев Ғ. Ғазагу эдебиети ма-
жухонгу мекелени. - Алматы: Ғошони,
1973. - 170 б.
13. Ғаеубаев С. Ғазагунигу калонгу про-
заев. - Алматы: Ғошони, 1984. - 270 б.
14. Магоуен М. Ғаеуриар бедени. - Ал-
маты: Жауһар, 1991. - 432 б.
15. Муранов С. Калонгу мураев. - Ал-
маты: Ғазагустан, 1974. - 236 б.
16. Мураев Ғ., Саринсозов Ғ. Дастон
ушени турлари ва тарихий ма-
жухонгуи // Ўзбек ерелкиоринини 3тик
жануари. - Ғошонент: Сан, 1981. - с. 9-61.
17. Машиев К. М. Ўзбек адабиети ма-
жухи. - Ғошонент: Ғушувени, 1965. - 748 б.
18. Сулимиев Р. Ғазагу эдебиетинигу
халонтаеву кезудени. - Алматы: Ға-
загустан, 1967. - 388 б.
19. Саттаров Ғ. Ғазагунигу калонгу
романдонгу эпосев. - Алматы: Соустан,
1992. - 238 б.

20. Сагдубаев С. Рабьнон кэне Зтени-
на. - Алматы: Жазушор, 1976. - 152 б.

Ғимийи билимилик тұлғолондағы
 тижек сөздер және оның ұлағашы -
 ағылшынша сөздігі

сөз		word
қашық	ауық	
әдебиеті		folklore
портрет		portrait
өнер		art
үзінді		passage
өмір		life
роман		novel
ақын		poet
дастан		oral epic
диалог		dialogue
лирика		lyrics
трагедиялық		tragic
мақалым		subject, theme
батыс		the west
шығыс		the east
үзінді		passage
мәтін		word
мақал		task
ғажып		proverb
ғажып		genius
поэтика		poetics
проза		prose
өлең		verse (song)
тарих		history

мазуну
кыргызча
исдеген
жетпей
мекени
ертик
макама
мазуну
ауу
драма
сөзүм
сөзүмдү
мекен сөзүмдү
намак
сөзүм
коркун сөзүм
сөзүмдү
сөзүм
мамакы
нома
монор
дидактика
сөзүм
сөзүмдү
сөзүм
сөзүм
сөзүм
сөзүм
сөзүм
сөзүм
сөзүм

content
interesting
culture
research
lyric
tale
article
writer
legend
drama
literature
man of writer
world literature
admonition
image
belles-letters
lyricism
selection
classical
poem
monologue
didactics
compare
compare
selection
friendship
translation
narrator

Музаши атепидатар
Ф.И.И.У. уауауу тили
тесе эдебети машак-
датан бимиреши Му-
сакуева Саиенону
"Жуеин-Золуха" тесе
"Бозтеит" драмандар-
донуну тиллошелону
едекшешини" тахоржубона
жаузан билимлик
тешелешона

Жуеинтондур никир
Саиен Мусакуеовонуну бимиреу билимлик
тешелешона уауауу эдебети тахоржубона
одекти эделешедигиу били билим тахоржубона.

Бимиреши "Жуеин-Золуха" тесе "Бозтеит"
драмандардонуну никир халонжубонуну никир-
дондоронуну саиенонуну, никиржубонуну, тил-
нахуну озиндик никирешер жасаидур. Бимире-
жу билимлик тешелешонуну драмандардонуну
нисидамаронуну озиндик саиенонуну тешелешона
тешелешонуну. Билимлик тешелешонуну шоржубона.

Бимиреу билимлик тешелешона алунашкан.
Сулжубонуну алунашкануну никиржубона тил-
тешелешонуну.

Жуеин тешелешонуну: Е. Абдувашитов.

Мизамин атындагы ТММУ казак тили мен
эбейети мамандыгынын бітіруші Мусакулова
Самияның „Жусип-Зишпа“ және „Бозжігіт“
дастандарының типологиялық ерекшелігі“
тақырыбына жазған біліктілік жұмысына

Т і к і р

„Жусип-Зишпа“ және „Бозжігіт“ дастан-
дарының әртүрлі нұсқаларының типоло-
гиялық тұрғыдан салыстыруын халық
ауыз әбейеті үлгілерінен танышық. Қазір-
гі уақытта „Жусип-Зишпа“ және „Бозжі-
гіт“ дастандары Шығыс халықтары ара-
сында және дүбірден бері қарай мәлім
болып, хатқа да ерте түскен.

Жұмыс кіріспе, ауысымды үш тарауға
қорытынды және пайдаланылған әбейет-
тер тізімінен тұрады.

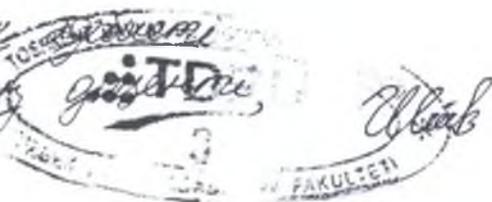
Кіріспе бөлімінде Шығыс халықтарына
ортақ сюжеттер жемілерін арқау етіп
жарияланған дастандар жайлы айтып өтілген.

Бірінші тарауда түркі халықтарының
арасында дастан жанрының қалыптасу,
даму ерекшелігі көрсетілген.

Екінші және үшінші бөлімде „Жусип-Зишпа“
және „Бозжігіт“ дастандарының зерттелу
тарихы, нұсқалары жайлы жазылған.

Жұмыс аяқталған. Мусакулова Самия
бакалавр мамандығын алуға қалған
қуаттаймын

Қазіргі орыс
кафедрасының
Ф.К.К.

Ш.Қаева

Ғибадият Мусатқова Салим-
ның "Жүзін-Зышқа" және "Ғоу-
жит" дастандарының тиражо-
шылық ерекшелігі" мақаласы-
на жауап білімдік жұ-
мысына

2107 2011
217

Ғибадият

Ғибадият білімдік жұмысы кісіне,
3 тарау, қорытынды, пайдаланылған әде-
биеттер тізімі және сөздіктен
тыңдағым.

Кісіне бөлімде түркі салықтар-
ға зртық болған сюжеттер же-
ліне арқау еткен дастандар
жайында жауап берілген.

1-тарауда дастан жайында, оның қалып-
тауы, дамуы ерекшеліктері, дерттеу тәрізін
жайында айтып отырмын.

Екінші және үшінші тарауда дастан-
дардың түрлері жайында айтылған.

Қорытынды айта келе, Ғибадият білімдік жұ-
мысына жауаптың лайықты деп білемін.

Бостандық ауданы,
№ 8 мектептің қазақ тәр-
биенің мәжіліс залында

М. Мамбетбаев Т.